

Afb. 16. Het Koninklijk Postkantoor Amsterdam van 1854 tot 1897, gevestigd op de Nieuwezijds Voorburgwal 192, circa 1895

De bijpostkantoren van Amsterdam 1873-1905

Stempelafdrucken op postzegels hebben soms in eerste indruk wat cryptische benamingen, zoals Amsterdam-Tent: of Amsterdam 6. Wat betekenen die 'tent' en '6'? En welk postkantoor gebruikte de benaming Ams:P:C:H:Str: en Amst:Houtmk:?

DOOR **Martijn Oppers**

Het waren de bijkantoren, de dependances van de hoofdkantoren, die stempels gebruikten met (sterk) afgekorte benamingen of toegevoegde cijfers.

Dit artikel gaat over de bijkantoren van Amsterdam. Welke bijkantoren waren er in Amsterdam? Wanneer werden deze bijkantoren opgericht? In wat voor wijken lagen die bijkantoren? Welke stempels hebben ze gebruikt? Welke typen zijn er?

Groot succes

Grotere plaatsen kregen rond 1870, door de sterke toename van het postverkeer, veroorzaakt door sterke uitbreiding van steden en de industriële revolutie, behoefte aan het oprichten van bijpostkantoren (hierna te noemen 'bijkantoren'). Door de oprichting van bijkantoren werd het voor klanten mogelijk op steeds meer plaatsen, en vaak dichterbij huis en bedrijf, postzaken te regelen.

De bijkantoren waren een groot succes. Het eerste bijkantoor van Amsterdam was gevestigd in de Spiegelstraat, opgericht op 30-9-1873. In 1874 volgde Amstel, in 1875 Haar-

lemmerdijk en in 1879 PC Hooftstraat en Westerdok. In de jaren 80 en 90 van de 19e eeuw werden nog meer bijkantoren geopend, evenals in het begin van de 20e eeuw. Rond 1905 waren er in Amsterdam 20 (bij)postkantoren in gebruik, inclusief het hoofdkantoor, het treinstation en de Rijkspostspaarbank.

Stempeltypen gebruikt door de bijkantoren

De bijkantoren kregen een standaard set van stempels: onder andere een tweeletterstempel (AFB 1), dat diende als dagtekeningstempel op poststukken en een puntstempel 5 (van Amsterdam, AFB 2) voor het ontwaarden (afstempelen) van postzegels. In het puntstempel werd geen nadere aanduiding van het bijkantoor aangebracht: het was hetzelfde als dat van het hoofdkantoor. Dat geldt voor alle opgerichte bijkantoren die nog met een puntstempel hebben gewerkt. De bijkantoren ontwaarden postzegels meestal met het puntstempel (voor drukwerk golden overigens andere instructies dan voor andere post) en naast de postzegel werd dan het tweeletterstempel geplaatst, om aan te geven vanaf

welk bijkantoor en wanneer het poststuk was verstuurd.

Vanaf 1877 werden de tweeletter-karakters, onderin het stempel, waarmee het uurinterval van verzending werd aangegeven, vervangen door kleinrondkarakters. Dat betekende dat de letter achter het eerste cijfer van de uuraanduiding verviel en dat deze uuraanduiding preciezer werd. Verzamelaars noemen stempels met deze uuraanduiding kleinrondstempels (AFB 3).

In juni 1893 werden de puntstempels afgeschaft en vond ontwaarding van zegels voortaan plaats met het kleinrondstempel. In eerste instantie gebeurde dit met een sterk afgekorte aanduiding van het bijkantoor, bijvoorbeeld Amst:-Spiegelstr: (AFB 4), later met een minder afgekorte naam, bijvoorbeeld Amsterd:Spiegelstr: (AFB 5), nog later met een cijfer, bijvoorbeeld Amsterdam 2. Deze laatste is in twee typen uitgegeven, eerst met dunne buitenring (AFB 6), later met dikke buitenring (AFB 7). Het kleinrondstempel Amsterdam 2 komt daarnaast voor met twee verschillende cijfers 2 (zie ook de afbeeldingen 6 en 7), waarvan het ene type altijd met dunne en het andere altijd met dikke buitenring is.

Vanaf 1895 werden de kleinrondstempels vervangen door de grootrondstempels. Dit is heel geleidelijk gegaan en vaak werden kleine grootrondstempels nog lang naast elkaar gebruikt. Grootrondstempels zijn in vele typen uitgegeven. De belangrijkste zijn: met klein cijfer (AFB 8), met groot cijfer (AFB 9), met vlag aan de 1 (AFB 10), zonder vlag aan de 1 (AFB 11), met dik cijfer (AFB 12), met dun cijfer (AFB 13), met smal cijfer (AFB 14) en met breed cijfer (AFB 15).

In **TABEL 1** is aangegeven welke bijkantoren Amsterdam had, waar die gevestigd waren, welk type dagtekeningstempels, welke naams- en cijferaanwijzingen en welke typen zijn gebruikt en wanneer ze zijn verschenen.

De bijkantoren

Onderstaand worden alle bijkantoren besproken. Het Centraal Station en de Rijkspostspaarbank zijn ook als bijkantoor opgenomen. Deze kantoren worden door verzamelaars echter niet tot de bijkantoren gerekend. Voor de volledigheid zijn ze wel in dit artikel meegenomen, omdat het aparte kantoren waren binnen de gemeente Amsterdam. De stempels Amst:-C:Statn:P:P: en Amsterdam-C:Statn:P:P: (met een of twee punten achter de laatste P) werden gebruikt voor interne pakketpost door het hoofdkantoor Amsterdam. Het betreffen hier dus geen bijkantoren en deze stempels zijn daardoor in dit artikel wel buiten beschouwing gelaten.

Afb. 1. Tweeletterstempel (laag gebruikt) Rhenen 12M-4A op NVPH 41

Afb. 2. Puntstempel 5 (Amsterdam) op NVPH 22

Afb. 3. Kleinrondstempel Amsterdam 2-3N op NVPH 29

Afb. 4. Kleinrondstempel Amst:-Spiegelstr: op NVPH 19

Afb. 5. Kleinrondstempel Amsterd:Spiegelstr: op NVPH 35

Tabel 1. Overzicht van de verschijningsjaren (eind 19e en begin 20e eeuw) van diverse typen tweeletter, klein- en grootrondstempels van Amsterdamse bijkantoren.

Kantoor naam	Nr	Twee- letter	Kleinrond				Naam	Grootrond									
			Naam		Cijfer			Cijfer klein	Cijfer groot								
			Sterk verkort	Minder sterk verkort	Dunne buiten- cirkel (A)	Dikke buiten- cirkel (B)			Cijfer niet dik				Cijfer dik				
									Z vlag (K)		Vlag (Kv)	Z vlag (Gs)		Vlag (Gvs)		Z vlag (Gd)	Vlag (Gdv)
									Smal (Gs)	Breed (Gb)		Smal (Gvs)	Breed (Gvb)				
Amsteldijk/Hermonystraat	1	-	82	89	-	93	-	-	95	-	-	-	-	-	05		
Amstel(straat)	2	74	77	86	91	93	-	95	-	-	-	-	-	00	-		
Bloemgracht	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	02	-		
Centraal Station	-	-	84	89	-	-	96	-	-	-	-	-	-	-	-		
Commelinstraat/Linaeusstraat	3	-	82	-	-	93	-	95	-	97	-	-	-	02	-		
Van Eeghenstraat	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	04	-		
Haarlemmerdijk	-	75	77	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Handelskade	4	-	-	86	-	93	-	95	-	97	-	-	-	-	-		
Van der Helststraat	5	-	-	-	90	93	-	-	-	-	-	-	-	02	-		
Houtmankade	6	-	84	89	-	93	-	95	-	97	-	-	-	01	-		
Overtoom	7	-	(81)* 83	-	-	93	-	95	-	-	-	-	-	-	-		
PC Hooftstraat/Hobbemastraat	8	-	79	89	-	93	-	95	-	97	-	-	-	99	-		
Potgietersstraat	9	-	-	-	92	93	-	-	-	99	-	-	-	03	-		
Prins Hendrikkade	10	-	80	89	-	93	-	95	-	99	-	99	-	01	-		
R.P.S.B.	-	-	81**	89***	-	-	97	-	-	-	-	-	-	-	-		
Spiegelstraat/Kerkstraat	11	73	83	89	-	93	-	-	95	-	-	97	01	04	03		
Tentoonstelling	-	-	-	83	-	-	95	-	-	-	-	-	-	-	-		
Tulpplein	12	-	-	-	92	93	-	95	-	97	99	-	-	-	-		
Veemarkt	13	-	-	87	-	93	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Watergraafsmeer	15	-	(89)****	-	-	-	-	-	-	01	-	-	-	02	-		
Westerdok*****	14	-	79	88	92	93	-	-	-	-	-	-	-	03	-		

* Kleinrond 'Overtoom', niet als bijkantoor van Amsterdam van 1881 tot 1883, daarna 'Amst.-Overtoom' vanaf 1883. ** Kleinrond 'Amsterdam' met hulpkantoor karakters (zonder toevoeging 'R.P.S.B.'). *** Kleinrond 'Amsterdam R.P.S.B.' **** Kleinrond 'Watergraafsmeer', niet als bijkantoor van Amsterdam, bestaand tot 1894. Bijkantoor van Amsterdam vanaf 1901. ***** Dit was het stationspostkantoor (genaamd Westerdok) tot opening van het centraal station. Opgeheven in 1889 en heropgericht in 1892.

Hoofdstation

Het Koninklijk Postkantoor Amsterdam was van 1854 tot 1897 gevestigd op de Nieuwezijds Voorburgwal 192 (AFB 16, het gebouw is afgebroken in 1897). Daarna is het postkantoor verplaatst naar het gebouw Magna Plaza, Nieuwezijds Voorburgwal 182, dat is gebouwd tussen 1895 en 1899.

Amsteldijk, Hermonystraat

Het bijkantoor aan de Amsteldijk is opgericht op 1 augustus 1882 en was gevestigd tussen de Ceintuurbaan en de Stadhouderskade, net in de stadswijk 'De Pijp'. Per 1 mei 1900 is het kantoor verplaatst naar de Hermonystraat, de eerste evenwijdige straat van de Amsteldijk naar het westen. Het bijkantoor was gevestigd op nummer 45, waarschijnlijk op de hoek van de 2e Jan van der Heijdenstraat (indien de nummering niet is aangepast). Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-8-1882: Kleinrond Amst:Amsteldijk

20-11-1889: Kleinrond Amst:Amsteldijk

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 1, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 1, type Kv: klein, vlag
28-2-1905: Grootrond Amsterdam 1, type Gdv: groot, dik, vlag

Amstel, Amstelstraat

Het bijkantoor aan de Amstel is opgericht op 10 december 1874. Op 1 januari 1883 is het kantoor verhuisd naar de Amstelstraat (om de hoek). Het kantoor bleef stempelen met het kleinrondstempel Amst:Amstel, ook nog nadat het een vervangend (aanvullend) stempel kreeg in 1886: Amst:Amst:Amst:Op 24 januari 1903 verhuisde het bijkantoor terug naar de Amstel, naar het adres Amstel 212, op de hoek met de Herengracht. In het gebouw is nu een restaurant gevestigd. Dit kantoor kreeg als tweede Amsterdamse bijkantoor een kleinrondstempel met cijfer: Amst:Amst: 2. Het bijkantoor werd veel gebruikt. Het lag centraal en was omringd door woningen en bedrijvigheid.

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

10-12-1874: Tweeletter Amst:Amst

15-12-1877: Kleinrond Amst:Amst

23-11-1886: Kleinrond Amst:Amst:Amst:

12-2-1891: Kleinrond Amsterdam 2, type A1: dunne buitenring

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 2, type B2: dikke buitenring, afwijkende 2

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 2, type K: klein

?-2-1900: Grootrond Amsterdam 2, type Gd: groot, dik

Bloemgracht

Het bijkantoor aan de Bloemgracht in de Jordaan, niet ver van de Westerkerk, is opgericht op 15 maart 1902. Het was gevestigd op nummer 16, op de hoek van de 1e Leliedwarsstraat, vlakbij de Prinsengracht. Op dat adres zit nu een café. Begin 20e eeuw was de Jordaan een arme buurt, met vaak onverharde straten en kleine arbeiderswoningen.

Het bijkantoor kreeg een grootrondstempel Amsterdam 16, dat ruim 6 jaar in gebruik is geweest. Stempeltypen:

15-3-1902: Grootrond Amsterdam 16, type Gd: groot, dik

Centraal Station¹

Het Centraal Station werd in gebruik genomen op 15 oktober 1889. Twee weken later werd het bijpostkantoor op het centraal station geopend. Het treinstation verving het tijdelijke treinstation

Afb. 6. Kleinrondstempel Amsterdam 2, met dunne buitenring en relatief kleine 2, op NVPH 35

Afb. 7. Kleinrondstempel Amsterdam 2, met dikke buitenring en relatief grote 2, op NVPH 39

Afb. 8. Grootrondstempel Amsterdam 3, met klein cijfer, op NVPH 77

Afb. 9. Grootrondstempel Amsterdam 3, met groot cijfer, op NVPH 57

tion Westerdok, dat tussen 1878 en 1889 in gebruik was. Tot 1889 was daar ook het bijkantoor in gebruik (zie onder 'Westerdok'). Het bijkantoor (verzamelaars spreken liever van stationspostkantoor) Centraal Station heeft nooit een stempel met cijfer gekregen. Het station van Arnhem, bijvoorbeeld, kreeg wel een stempel met cijfer: Arnhem 2. Het kleinrondstempel was iets korter van naam (Amsterdam C:Station) dan het grootrondstempel (Amsterdam-Centr:Station). Beide stempels zijn veel gebruikt en behoren tot de meest voorkomende afstempelingen van bijkantoren.

Vóór het bestaan van het centraal station zijn door de Nederlandse Munt de stempels Amst:-C:Station (vanaf 1884) en Amsterdam-Stn (vanaf 1882) uitgegeven. Het stempel Amsterdam-Stn is mogelijk beperkt gebruikt bij het tijdelijke station aan de Westerdok (zie aldaar), al zijn afdrucken niet bekend. Het stempel Amst:C:Station was bedoeld voor het centraal station, maar toen dit gereed was, werd een stempel met langere naamsaanduiding (Amsterdam C:Station) verstrekt, waardoor het korte stempel nauwelijks (mogelijk alleen bij drukte) is gebruikt. Er zijn afdrucken bekend van voor oktober 1889. Die moeten zijn gebruikt in het treinstation Westerdok. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

?-?-1884: Kleinrond Amst:C:Station

29-10-1889: Kleinrond Amsterdam-C:Station

4-7-1896: Grootrond Amsterdam-Centr:Station

Commelinstraat, Linaeusstraat

De Commelinstraat ligt in de Dapperbuurt, vlakbij het Tropenmuseum, in het oosten van Amsterdam, niet ver van het centrum en Artis. Het bijkantoor is opgericht op 1 oktober 1882 en lag in een arbeidersbuurt, die is ontstaan vanaf 1876. Op 1 oktober 1902 is het bijkantoor verhuisd naar de vlakbij gelegen Linaeusstraat. Het bijkantoor was daar gevestigd op nummer 11. Dit pand heeft nu een horecabestemming (café).

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-7-1882: Kleinrond Amst:Commnstr:

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 3, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 3, type K: klein

23-1-1897: Grootrond Amsterdam 3, type G: groot (cijfer raakt buitenrand niet)

1-6-1902: Grootrond Amsterdam 3, type Gd: groot, dik (cijfer raakt buitenrand)

Van Eeghenstraat

Het bijkantoor aan de Van Eeghenstraat is geopend op 1-9-1904, meteen na oplevering

van de nieuwbouw ter plekke, en kreeg het grootrondstempel Amsterdam 17. Het bijkantoor was gevestigd op nummer 135-137, op de hoek met de Cornelis Schuytstraat.

De Van Eeghenstraat ligt in de Willemsparkbuurt, ten zuidwesten van het Museumplein, vlakbij het Vondelpark. De buurt is aangelegd vanaf 1902. De statige huizen zijn het gevolg van de wens rijke Amsterdammers in de stad te houden in een tijd dat velen van hen naar het Gooi trokken.

Het grootrondstempel Amsterdam 17 is in latere jaren (20-er jaren) veel gebruikt voor pakketkaarten, filatelistische doeleinden en voorafstempelingen. Je komt het stempel daardoor af en toe tegen op (hogere) waarden van de series Bontkraag en Veth en andere emissies van rond die tijd.

Stempeltipe:

1-9-1904: Grootrond Amsterdam 17, type Gd: groot, dik

Haarlemmerdijk

Het bijkantoor aan de Haarlemmerdijk is tussen 1875 en 1879 in gebruik geweest en daarna verhuisd naar het tijdelijke treinstation Westerdok. Het bijkantoor was gevestigd op de Haarlemmerdijk 38. Indien de huidige straatnummering nog hetzelfde is, ligt dit ongeveer 400 meter van de Haarlemmerpoort (destijds Willemspoort) en het treinstation Amsterdam-Willemspoort.

Het kleinrondstempel Amst:-Haarl:Dijk is zeldzaam op zegel.

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

24-5-1875: Tweeletter Amst:-Haarl:Dijk

1-4-1877: Kleinrond Amst:-Haarl:Dijk

Handelskade

De Handelskade (nu Oostelijke Handelskade) was de vroegere IJ-kade in het oostelijk havengebied. Het gebied van de Oostelijke Handelskade werd aangelegd tussen 1875 en 1883, enerzijds vanwege de toenemende handel met Nederlands Indië, anderzijds vanwege het wegvallen van het oude havenfront bij de aanleg van het treinspoor en het centraal treinstation. De aanleg betekende nieuw land: waar voorheen de buitendijkse Rietlanden lagen, een drassig natuurgebied, verrees een nieuw havengebied. Ten noorden van de Oostelijke Handelskade werden korte tijd later smalle golfbrekers (Amsterdam lag toen nog aan Zee!) aangelegd, het latere Java-eiland en KNSM-eiland. Op 1 september 1886 werd op de Handelskade een bijkantoor geopend. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-9-1886: Kleinrond Amst:-Handelsk:

4-1-1887: Kleinrond Amst:-Handelsk

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 4, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 4, type K: klein

23-1-1897: Grootrond Amsterdam 4, type G: groot

Van der Helststraat

De Eerste en Tweede Van der Helststraat lopen van noord naar zuid door de Pijp, van de Stadhouderskade tot de Amstelkade en zijn gescheiden door het Sarphatipark. Het bijkantoor lag waarschijnlijk aan de Eerste Van der Helststraat 56-58, ter hoogte van het Gerard Douplein en is geopend op 1 juni 1890. Het kreeg meteen, als eerste bijkantoor van Amsterdam, een kleinrondstempel met cijfer: Amsterdam 5 (en gek genoeg niet Amsterdam 1).

Het bijkantoor lag in de eind 19e eeuw aangelegde volkswijk De Pijp, een gebied met smalle huizen in zogenaamde revolutiebouw, waarmee wordt aangegeven dat de gebouwen goedkoop zijn gebouwd, om zoveel mogelijk winst te maken. Het oude slotenpatroon van de polder, waarin zich tot de bouw diverse houtzagerijen (molens) bevonden, werd gehandhaafd, zodat herverkaveling zo min mogelijk nodig was. Het resulteerde in smalle, lange straten. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-6-1890: Kleinrond Amsterdam 5, type A: dunne buitenring

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 5, type B: dikke buitenring

1-6-1902: Grootrond Amsterdam 5, type Gd: groot, dik

Houtmankade

Het bijkantoor aan de Houtmankade lag vanaf 1 juni 1884 aan de noordwestelijke grens van Amsterdam, aan een havengebied (Westerdok, Westerkanaal) en aan de grens van het gebied dat later (eind 19e, begin 20e eeuw) de Spaarndammerbuurt zou worden. In 1884 was in de nabije omgeving slechts aan de Planciusstraat en de Zeesheldenbuurt sprake van woningen, hoewel in het Westerdok, tussen alle havenactiviteiten, ook hier en daar sprake was van bewoning. De Spaarndammerbuurt werd pas bebouwd vanaf de laatste jaren van de 19e eeuw en met name in de eerste decennia van de 20e eeuw.

Het bijkantoor lag niet ver van het bijkantoor Westerdok (hemelsbreed een paar honderd meter). Ondanks de nog beperkte bewoning en de ligging nabij bijkantoor Westerdok was er blijkbaar behoefte aan een extra bijkantoor. Amsterdam-Houtmankade kreeg, om bovengenoemde redenen, in de 19e eeuw nog relatief weinig post te verwerken. Stempels van dit kantoor uit de 19e eeuw zijn daarom schaars. In het begin van de 20e eeuw werd het kantoor vaker gebruikt, toen de Spaarn-

Afb. 10.
Grootrond-
stempel Am-
sterdam 10,
met vlag
aan de 1, op
NVPH 87

Afb. 11.
Grootrond-
stempel Am-
sterdam 10,
zonder vlag
aan de 1, op
NVPH 60

Afb. 12.
Grootrond-
stempel Am-
sterdam 11, met
dik cijfer, op
NVPH 62

Afb. 13.
Grootrond-
stempel Am-
sterdam 11,
met dun
cijfer, op
NVPH 38

dammerbuurt langzaam meer werd bewoond en het treinstation verhuisde van Westerdok naar de huidige locatie.

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-6-1884: Kleinrond Amst:-Houtmk:

20-11-1889: Kleinrond Amst:-Houtmanka:

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 6, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 6, type K: klein cijfer

23-1-1897: Grootrond Amsterdam 6, type G: groot (cijfer raakt buitenrand niet)

1-7-1901: Grootrond Amsterdam 6, type Gd: groot, dik (cijfer raakt buitenrand)

Overtoom

De Overtoom is een lange doorgaande weg tussen de Singelgracht (de grens met het centrum) en de Kostverlorenvaart (de natte verbinding tussen Schinkel en IJ). Tot 1904 was de Overtoom een kanaal, de Overtoomse Vaart of Heiligewegse Vaart, waarvan de noordoever Overtoom heette en de zuidoever Vondelkade. In 1904 werd het kanaal gedempt. De huidige straat is genoemd naar de voormalige overtoom of overlaat: de installatie die schepen over land van de Overtoomse Vaart naar de Kostverlorenvaart en vice versa bracht. De buurten ten noorden en zuiden van de Overtoomse Vaart worden vanaf 1884 vanuit het centrum aangelegd. Net als in De Pijp was hier sprake van revolutiebouw: goedkope, snelle bouw.

Tot 1896 hoorde het grootste deel van het gebied langs de Overtoomse Vaart tot de gemeente Nieuwer-Amstel. Het gehucht Overtoom, dat rond de overlaat lag, had een eigen hulpkantoor, dat niet tot de annexatie in 1896, maar slechts tot 1883 heeft bestaan. Tegelijk met het afschaffen van het hulpkantoor Overtoom is het bijkantoor Amsterdam-Overtoom geopend. Het bijkantoor lag waarschijnlijk niet op dezelfde plek als het oude hulpkantoor Overtoom, maar in het deel tussen de Singelgracht en Eerste Constantijn Huygensstraat, omdat daar zich de nieuwbouw in de beginjaren concentreerde en alleen daar sprake was van gemeentegrond van Amsterdam. Het hulpkantoor Overtoom lag in de gemeente Sloten en was verbonden met bewoning en bedrijvigheid rond de overlaat, helemaal in het zuidwesten. Het bijkantoor Amsterdam-Overtoom was juist verbonden met de toenemende bebouwing, die in het noordoosten, bij het centrum, begon. Deze twee punten liggen ongeveer 2 kilometer uit elkaar. In 1909, echter, was het bijkantoor gevestigd op het adres Overtoom 429, juist weer dicht bij de Kostverlorenvaart (mits de nummering niet te sterk is gewijzigd). Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

26-11-1881: Kleinrond Overtoom (niet behorend bij Amsterdam)

16-3-1883: Kleinrond Amst:-Overtoom

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 7, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 7, type K: klein

PC Hooftstraat, Hobbemastraat

De PC Hooftstraat ligt in het Museumkwartier, ten westen van het Rijksmuseum, net buiten het centrum.

De plannen voor de bouw van een deftige woonwijk ten zuidwesten van het Rijksmuseum lagen er al in 1874, de eigenlijke bouw vond pas vanaf eind 19e eeuw plaats. Het gebied rond de PC Hooftstraat was echter al eerder gebouwd, rond 1876 en was destijds minder chic dan de rest van het later gebouwde Museumkwartier. De straat lag enkele tientallen jaren op de grens van stad en polder. In die tijd, op 21 juni 1879, vestigde zich hier het bijkantoor. Het bijkantoor werd veel gebruikt door de nabijgelegen industrieën, waaronder de Nederlandse Waskaarsenfabriek (tot 1906).

Op 1 mei 1896 is het bijkantoor verplaatst naar de Hobbemastraat 5, om de hoek van de PC Hooftstraat.

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

21-6-1879: Kleinrond Amst:-P:C:H:Str:

31-7-1882: Kleinrond Amst:-P:C:H:Str:

20-11-1889: Kleinrond Amst:-P:C:H:Str:

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 8, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 8, type K: klein

23-1-1897: Grootrond Amsterdam 8, type G: groot (cijfer raakt binnenrand niet)

8-4-1899: Grootrond Amsterdam 8, type Gd: groot, dik (cijfer raakt binnenrand)

Potgietersstraat

De Potgietersstraat ligt in de Da Costabuurt (onderdeel van de Kinkerbuurt), vlak buiten het centrum. De Da Costabuurt is aangelegd nadat de Da Costagracht is gegraven, in 1878. Het bijkantoor is geopend op 1 juli 1892 en kreeg het kleinrondstempel Amsterdam 9. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-7-1892: Kleinrond Amsterdam 9, type A: dunne buitenring

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 9, type B: dikke buitenring

7-1-1899: Grootrond Amsterdam 9, type G: groot

24-7-1903: Grootrond Amsterdam 9, type Gd: groot, dik

Prins Hendrikkade

De Prins Hendrikkade is de kade die vroeger langs het IJ liep en nu de kade vormt van het water dat de oude stad scheidt van het centraal station en het spoor. De Prins Hendrikkade kreeg zijn naam in 1879, na de dood van prins Hendrik, de broer van koning Willem III. Voor 1879 had de kade meerdere namen voor verschillende stukken, onder andere Oude Teertuinen (zie Afb. 17) en IJgracht. Het bijkantoor werd op 1 maart 1880 geopend. Het adres van het bijkantoor was in 1909 Prins Hendrikkade 189, op de hoek met de Schippersgracht, vlakbij de ingang van de IJ-tunnel (die er destijds natuurlijk nog niet was). In het pand is nu een café-restaurant gevestigd. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

1-3-1880: Kleinrond Amst:-P:H:Kade

Afb. 17. Prins Hendrikkade in 1858, voordat deze Prins Hendrikkade heette, maar (op deze locatie) Oude Teertuinen

20-11-1889: Kleinrond Amsterdam P:H:Kade

23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 10, type B: dikke buitenring

25-6-1895: Grootrond Amsterdam 10, type K: klein

7-1-1899: Grootrond Amsterdam 10, type Gv: groot, vlag

8-4-1899: Grootrond Amsterdam 10, type G: groot

1-7-1901: Grootrond Amsterdam 10, type Gd: groot, dik

Rijkspostspaarbank

De Rijkspostspaarbank is in 1881 opgericht en had tot doel sparen te stimuleren. In een spaarbankboekje werden postzegels geplakt, als bewijs van inleg, die werden afgestempeld. De minimum inleg was 25 cent. Vandaar dat stempels van de Rijkspostspaarbank relatief vaak voorkomen op zegels (in een veelvoud) van 25 cent. Alleen het kleinrondstempel Utrecht R.P.S.B. is een veel voorkomend stempel van de Rijkspostspaarbank op Nederlandse postzegels. Stempelafdrukken van andere plaatsnamen die verwijzen naar de Rijkspostspaarbank, zijn schaars tot zeer zeldzaam.

In Amsterdam is ten behoeve van de Rijkspostspaarbank gestempeld met het gewone kleinrondstempel Amsterdam. Soms werden daar hulpkantoorcarakters, in plaats van postkantoorcarakters bij gebruikt. Dat wil zeggen dat de tijdcarakters, onderin het kleinrondstempel geen intervallen waren van 1, 2 of 6 uur, maar van 4 of 8 uur. In andere steden is dit ook (sporadisch) gebeurd. Afdrukken van Amsterdam met hulpkantoorcarakters zijn zeer zeldzaam.

In 1889 kreeg de Rijkspostspaarbank een stempel, waarbij de uurcarakters waren vervangen voor de letters R.P.S.B. (RijksPostSpaarBank). Later is ook eenzelfde grootrondstempel verstrekt. Afdrukken van kleinrondstempel Amsterdam R.P.S.B. zijn onbekend en van het grootrondstempel zeldzaam.

Het 'bijkantoor' Amsterdam R.P.S.B. is feitelijk geen bijpostkantoor. Omdat verzamelaars van Amsterdamse postkantoren deze stempels ook verzamelen, is deze hier als zodanig wel opgenomen. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

?-?-1881: Kleinrond Amsterdam met hulpkantoorcarakters

3-12-1889: Kleinrond Amsterdam R.P.S.B.

18-8-1897: Grootrond Amsterdam R.P.S.B.

Afb. 14. Grootrondstempel Amsterdam 11, met breed cijfer, op NVPH 68

Afb. 15. Grootrondstempel Amsterdam 11, met smal cijfer, op NVPH 45

Afb. 18. Veemarkt Amsterdam, circa 1920. Rechts afb. 19. Treinstation Amsterdam Willemspoort uit 1840 (rechts), Willemspoort (nu Haarlemmerpoort) uit 1843 (midden), circa 1860

Spiegelstraat, Kerkstraat

De (Nieuwe) Spiegelstraat ligt in het zuidelijke centrum, in het Spiegelkwartier, tussen de Herengracht en Prinsengracht. Ten zuiden van de Prinsengracht heet de straat Spiegelgracht. Het bijkantoor was gevestigd op de hoek met de Herengracht. Het bijkantoor is op 5-11-1903 verhuisd naar de Kerkstraat. Eind 19e eeuw was in deze straat sprake van eenvoudige arbeiderswoningen en veel kleine bedrijven, zoals meubelmakers en loodgieters. De huidige bezetting van met name kunsthandelaren, is heel geleidelijk ontstaan na de komst van het nabij gelegen Rijksmuseum (1885). De centrale ligging van de Spiegelstraat en de Kerkstraat en de bedrijvigheid in de buurt hebben ertoe geleid dat het bijkantoor, dat al geopend werd op 30 september 1873, veel is gebruikt: stempels komen relatief vaak voor op postzegels.

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

- 30-9-1873: Tweeletter Amst.-Spiegelstr:
- 9-9-1883: Kleinrond Amst.-Spiegelstr:
- 20-11-1889: Kleinrond Amst.-Spiegelstr:
- 23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 11, type B: dikke buitenring
- 25-6-1895: Grootrond Amsterdam 11, type Kv: klein, vlag
- 23-1-1897: Grootrond Amsterdam 11, type Gvs: groot, vlag, smal
- 13-10-1900: Grootrond Amsterdam 11, type Gvb: groot, vlag, breed
- 28-11-1903: Grootrond Amsterdam 11, type Gdv: groot, dik, vlag
- 30-3-1904: Grootrond Amsterdam 11, type Gd: groot, dik

Tentoonstelling

Twee keer is er in Amsterdam een bijkantoor 'Tentoonstelling' geopend (en snel weer gesloten), gedurende de periode van een tentoonstelling. Een daarvan lag in de gebruikperiode van het kleinrondstempel 'Amsterdam-Tent:' (16-4-1883 t/m 31-10-1883) en een in die van het grootrondstempel 'Amsterdam-Tentoonstelling' (6-5-1895 t/m 23-11-1895). Het kleinrondstempel is schaars op losse zegels, ook omdat de postbeambte dit stempel meestal niet volledig heeft afgedrukt op zegel, maar half op het zegel en half op het poststuk. Grootrondstempels met Amsterdam-Tentoonstelling zijn in 1895 vaker scherp en op verzoek afgestempeld.

Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

- 16-4-1883: Kleinrond Amsterdam-Tent:
- 6-5-1895: Grootrond Amsterdam-Tentoonstelling

Tulpplein

Het Professor Tulpplein ligt vlak buiten het centrum, aan de oostkant van de Amstel,

tussen de Sarphatistraat en de Singelgracht (Mauritskade). Aan het plein bevindt zich de ingang van het Amstelhotel, dat in 1867 is geopend. Het bijkantoor was gevestigd op nummer 2, tegenover het Amstelhotel. Op dit adres zit nu een haarstudio, vooropgesteld dat de straatnummering niet is gewijzigd. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

- 1-9-1892: Kleinrond Amsterdam 12, type A: dunne buitenring
- 23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 12, type B: dikke buitenring
- 25-6-1895: Grootrond Amsterdam 12, type K: klein
- 23-6-1897: Grootrond Amsterdam 12, type Gs: groot, smal
- 7-6-1899: Grootrond Amsterdam 12, type Gb: groot, breed

Veemarkt

In 1887 werd de Veemarkt gevestigd op het kunstmatig aangelegde Cruquiseiland. Het betrof een plein, waaromheen stallen, een kantine, enkele woningen voor personeel en een abattoir (net buiten het Veemarkterrein) werden gevestigd voor de te verhandelen dieren (zie AFB. 18). De komst van de Veemarkt maakte een eind aan talloze kleine en over de stad verspreid gelegen veehandelaren en slagers. Het concentreren en reguleren van de handel en slacht verhoogde de hygiëne, waarvan men zich aan het eind van de 19e eeuw steeds meer bewust werd. Tegelijk met de oprichting van de Veemarkt is er een bijkantoor gekomen. Stempels van het bijkantoor Veemarkt zijn tot in de 20e eeuw erg zeldzaam.

Er is nooit een grootrondstempel Amsterdam 13 verstrekt. Het kleinrondstempel is daardoor lang gebruikt. Er zijn afdrucken bekend uit 1936! Geen enkele andere plaats heeft het kleinrondstempel tot in de jaren 30 gebruikt.

Kleinrondstempels Amsterdam 13 zijn zeldzaam tot 1910, minder zeldzaam tussen 1910 en 1920 en relatief algemeen na 1920. Vooral vanaf 1920 zijn op dit bijkantoor af en toe poststukken op verzoek afgestempeld. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

- 18-7-1887: Kleinrond Amst.-Veemarkt
- 23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 13, type B: dikke buitenring

Watergraafsmeer

Watergraafsmeer was een aparte gemeente tot 1 januari 1921. Ondanks dat, werd al in 1901 een bijkantoor van Amsterdam geopend in Watergraafsmeer. Het bijkantoor kreeg het grootrondstempel Amsterdam 15. Van

1889 tot 1894 had Watergraafsmeer een eigen hulppostkantoor, dat onder andere het kleinrondstempel Watergraafsmeer gebruikte. Afdrucken van dit stempel zijn zeldzaam. Watergraafsmeer had al eeuwen een sterke binding met Amsterdam: veel Amsterdammers bouwden er hun buitenverblijf. Eind 19e eeuw werden er steeds meer woonhuizen gebouwd, zodat het inwoneraantal sterk steeg en Watergraafsmeer meer begon te lijken op een buitenwijk van Amsterdam. Het bijkantoor Amsterdam-Watergraafsmeer was gevestigd aan de Middenweg 67 (1909). Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

- 13-4-1889: Kleinrond Watergraafsmeer (niet behorend bij Amsterdam)
- 28-1-1901: Grootrond Amsterdam 15, type G: groot
- 29-7-1902: Grootrond Amsterdam 15, type Gd: groot, dik

Westerdok

Het bijkantoor Westerdok was gevestigd in het tijdelijke treinstation, dat destijds het beginpunt was van het treinspoor van Amsterdam naar Haarlem, totdat het Centraal Station gereed was in 1889. Van 1839 tot 1843 lag het beginpunt van deze spoorlijn verder weg, bij het station 'd'eenhonderd roe', op grond van de gemeente Sloten. De gemeente Amsterdam wilde in eerste instantie namelijk niet meewerken aan de treinverbinding. Het station d'eenhonderd roe lag 100 roeden (bijna 400 meter) van de Haarlemmerpoort (destijds Willemspoort geheten), ongeveer ter hoogte van de huidige Fannius Scholtestraat, op het terrein van de voormalige Westergasfabriek (die pas eind 19e eeuw is gebouwd). Van 1843 tot 1879 lag het beginpunt van de spoorlijn vlak buiten de Haarlemmerpoort (Willemspoort): het treinstation Amsterdam Willemspoort (zie AFB. 19). Daarna verhuisde het naar Westerdok.

Vanwege de opening van het Centraal Station in 1889 is het station Westerdok gesloten en het bijkantoor verplaatst naar het Centraal Station. Eind 1892, echter, werd een nieuw bijkantoor Westerdok geopend, dat deels de oude stempels heeft hergebruikt. Waar dit kantoor precies lag is de auteur niet bekend. Stempeltypen (in chronologische volgorde van verstrekking):

- 15-5-1879: Kleinrond Amst.-W:Dok
- ??-??-1882: Kleinrond Amsterdam-Stn (afdrucken onbekend, zie onder Amsterdam Centraal Station)
- 3-5-1888: Kleinrond Amst.-Westerdok
- 13-12-1892: Kleinrond Amsterdam 14, type A: dunne buitenring
- 23-12-1893: Kleinrond Amsterdam 14, type B: dikke buitenring
- 24-7-1903: Grootrond Amsterdam 14 type Gd: groot, dik